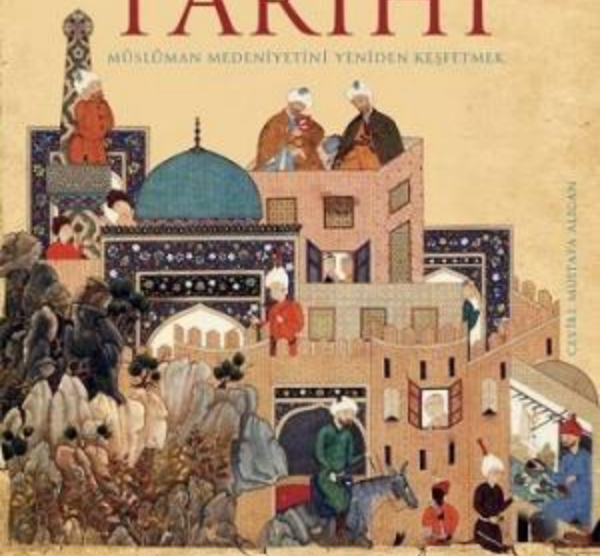

KAYIP İSLÂM TARİHİ

MÜSLÖMAN MEDENİYETİNİ YENİDEN KEŞİTMEK

CEVİBE MUSTAFA ALKHAEB

FIRAS ALKHAEB

KAYIP İSLÂM TARİHİ
Müslüman Medeniyetini Yeniden Keşfetmek
FIRAS ALKHATEEB

TİMAŞ YAYINLARI | 4080
Tarih İnceleme Araştırma | 83

EDİTÖR
Zeynep Berktaş

KAPAK TASARIMI
Ravza Kızıltuğ

İÇ TASARIM
Tamer Turp

1. BASKI
Haziran 2016, İstanbul

2. BASKI
Mayıs 2020, İstanbul

ISBN

ISBN: 978-605-08-2324-0

TİMAŞ YAYINLARI

Cağaloğlu, Alemdar Mahallesi,
Alayköşkü Caddesi, No:5, Fatih/İstanbul
Telefon: (0212) 511 24 24

timas.com.tr

timas@timas.com.tr

   timasyayingrubu

Kültür Bakanlığı Yayıncılık
Sertifika No: 45587

BASKI VE CILT

Sistem Matbaacılık
Yılanlı Ayazma Sok. No: 8
Davutpaşa-Topkapı/İstanbul
Telefon: (0212) 482 11 01
Matbaa Sertifika No:16086

YAYIN HAKLARI

© Firas Alkhateeb, 2014 London, "Lost Islamic History" orijinal adıyla Hurst Publishers tarafından yayınlanan bu kitabın Türkiye'deki tüm yayın hakları Onk Ajans ile anlaşmalı olarak Timaş Yayınları'na aittir. İzinsiz yayınlanamaz. Tanıtım amacıyla yapılacak alıntılar dışında, hiçbir şekilde kopya edilemez, çoğaltılamaz, yayınlamaz.

İÇİNDEKİLER

Çevirmenin Önsözü / 7

I. İSLÂM ÖNCESİ DÖNEMDE ARABİSTAN / 13

II. HZ. PEYGAMBER'İN HAYATI / 21

III. RÂŞİD HALİFELER / 45

IV. İSLÂM DEVLETİ'NİN KURULUŞU / 67

V. ENTELEKTÜEL ALTIN ÇAĞLAR / 87

VI. KARGAŞA / 117

VII. ENDÜLÜS / 145

VIII. SINIR / 173

IX. DİRİLİŞ / 193

X. DÜŞÜŞ / 219

XI. ESKİ VE YENİ FİKİRLER / 247

Bibliyografya / 269

İndeks / 273

I

İSLÂM ÖNCESİ DÖNEMDE ARABİSTAN

Hicaz'ın kuru ve dağlık yapısı çok da hayat dolu bir ortam değildir. Arap Yarımadası'nın batı kısmında yer alan bu bölge iki kelimeyle tanımlanabilir: Kuru ve sıcak. Yaz aylarında çok az yağış alan bölgede sıcaklıklar düzenli olarak yüz fahrenheit derecenin üzerine çıkar. Bölgenin daha doğusunda ise ne kalıcı yerleşimlerin ne de yeşilin bulunduğu tabiatın karakterini uçsuz bucaksız kum tepelikleri belirler. Bununla birlikte, 600'lü yılların başında, bu haşın doğanın içinden Arap Yarımadası'nda ve dünyanın geri kalanında tarihin akışını değiştirecek yeni bir hareket ortaya çıkmıştı.

Coğrafya

Arap Yarımadası, Asya'nın güneybatı köşesindeki iki milyon kilometrekarelik bir alanı kapsar. Asya, Afrika ve Avrupa arasında yer alan bölge, Eski Dünya'nın üç kıtasıyla olan bağlantıları nedeniyle benzersizdir. Burası, konumuna rağmen yabancılar tarafından çoğunlukla gözardı edilmiştir. Arabistan çöllerinde ilerlemeyi göze alamayan eski Mısırlılar, daha ziyade Bereketli Hilal ve Nubye'ye doğru yayılmayı tercih etmişlerdi. Büyük İskender, M.Ö. 300'lü yıllarda İran ve Hindistan'a giderken geçmişti buralardan. Büyük

Roma İmparatorluğu, M.Ö. 20'lerde Yemen üzerinden yarımada'yı işgal etme girişiminde bulunsa da, sert doğal koşullara adapte olunamadığı için bölgenin ilhaki başarısızlıkla sonuçlanmıştı.

Arap Yarımadası'nı gözardı eden yabancıları itham etmeye gerek yoktur. Buranın kuru iklimi, göçebelere yaşadığı bir yer olsa da pek misafirperver değildir. Muson rüzgârları sonbaharda yarımada'nın güney kıyılarına mevsimlik yağışlar getirir, fakat bunlar doğanın hızlı müdahalesiyle bastırılır ve hiçbir zaman Arabistan'daki çöllerin iç kısımlarına kadar gitmez. Aynı şekilde Akdeniz'den gelen yağışlar da Arabistan Çölü'nün kuzey uçlarına güç bela ulaşırlar. Sonuçta yarımada'nın büyük kısmı yıl boyunca kuru kalır. *Vadi* olarak bilinen kavrulmuş nehir yatakları ülkenin her yanında bulunur, fakat bunlar kolay kolay nehir olarak görülemez. Bulutlar toplanıp yağışlar düştüğünde, bu kuru toprağın yeşillenmesini sağlayan mevsimlik bitki örtüsünün gelişimi için gerekli olan yağışlar coşkun ve güçlü su yollarına dönüşürler. Bununla birlikte yağış mevsimi sona erdiği zaman *vadiler* daha önceki alışılmış, kuru ve su kaynakları olarak yararsız hallerine dönerler. Çölün engin genişliği ile kuşatılmış olan verimli alanlar olarak vahalar daha emniyetlidir. Buralar küçük topluluklara ev sahipliği yapabilecek ya da seyyahlar için ara nokta olabilecek yerler olmakla birlikte geniş ve büyük bir topluluğun ayakta kalmaya devam edebilmesi için çok da uygun yerler değildir.

Araplar

Medeniyetler, içerisinde geliştikleri çevreler tarafından biçimlendirilmeye fazlasıyla eğilimlidirler ve Arap medeniyeti de bunda istisna değildir. Arabın hayatı hakkındaki her şey, onun içerisinde yaşadığı haşin çevrenin etrafında kuruludur. Çölün yerleşik medeniyeti destekleme noktasındaki yetersizliğine rağmen, Araplar sürüleri için sürekli olarak verimli toprak aramak üzere hareket halindeydiler. Hatta "Arap" kelimesinin etimolojisi ile ilgili bir

nazariye, kelimenin bizatihi kendisini “gezgin” ve “göçebe” gibi anlamlar taşıyan Sami bir kökene dayandırır. Araplar, yaz aylarını yaşamlarını minimum düzeyde sürdürmelerini sağlayacak yiyecek ve suyu temin etme gayreti içerisinde oldukları ve yıllar geçtikçe daha çok bağlandıkları vaha ve kuyuların etrafında geçirirlerdi. Yaz sıcağının devam ettiği aylardan sonra güneye, sonbaharda yağmurun yağdığı ve hayvan sürüleri için verimli toprakların bulunduğu Yemen yakınlarına göç ederlerdi. Yağmur suyuyla beslenen otlaklar koyun, keçi ve deve sürülerine, çadırlarını kurup da geçici olarak yerleşik hayata geçtikleri kış aylarında yaşamlarını devam ettirebilmelerini temin edecek düzeyde yiyecek sağlardı. Zaman geçip de yağmurlar kesilince ve baharda kuru hava yeniden başlayınca, Araplar yeni bir yaz mevsimini beklemek üzere vaha ve kuyularına geri dönerlerdi. Bu kaba döngü, göçebe Araplar için hatırlanamayacak kadar eski zamanlardan beri var olan bir kuraldı ve Arabistan çöllerinde yaşamayı sürdüren Bedevî Araplar için halen geçerli olmaya devam etmektedir.

İslâm öncesi Arabistan’da konukseverlik o kadar önemliydi ki, bir Arab’ın evine konuk olan kimsenin, kendisine neden orada olduğuna dair herhangi bir soru sorulmadan önce güvenliği en azından üç gün boyunca tam manasıyla temin edilir ve koruma altına alınırdı. Ayrıca bu gelenek, daha sonra, her konuğun üç gün boyunca ağırlandıma hakkına sahip olduğunu söyleyen Hz. Peygamber tarafından da kuvvetlendirilecekti.

Çöl, yalnız olunabilecek bir yer değildi. Arapların yaşamlarını sürdürebilmelerinin önünde birçok tehdit olması dolayısıyla toplumsal dayanışma esastı. Yaşam için sürekli bir tehdit olan kıtlık ve sıcaklığa karşı mücadelenin ilk adımı akrabalara güvenmekti. Ailelerden kaynak ve barınaklarını paylaşmaları bekleniyor, saf

bireysel tutumlar sertçe dışlanıyordu. Aslında (giderek genişleyip kabileyi meydana getiren) aile, Arap toplumundaki en önemli sosyal birimdi. Aile grupları hep birlikte seyahat ediyor ve bir *kabile* ya da aşiret olarak görülüyorlardı. Birkaç aşiretin bir araya gelmesi ile *şeyh* denilen lider tarafından idare edilen kabile meydana geliyordu. Kabile kimliği ve aidiyet duygusu İslâm öncesi dünyada hayati bir öneme sahipti. Bir kabileye aidiyet, korunma, destek ve ekonomik fırsatları da beraberinde getiriyordu. Kabileler kendilerinden olan bir kimseyi korumak için savaşa girerlerdi ve kabile savaşları İslâm'ın ortaya çıkışından önce cesaret kırıcı biçimde yaygındı. Otlaklar ve sürüler üzerine rekabet, düzenli olarak yıllarca süren ve taraflara ağır bedeller ödeten yıkıcı savaşların patlak vermesine neden oluyordu. Hem doğaya hem de insana karşı mücadele etmek Araplar için sürekli devam eden bir etkinlikti.

Bu tür göçebe bir kabile topluluğunda, sanatsal bir eylem ortaya koymak zordur. Eski Mısır ve Yunan medeniyetlerindeki gibi muhteşem heykel ve resimler yapmak için gereken zaman ve imkânlar hemen hemen hiç yoktu. Bununla birlikte, insanda doğal olarak mevcut olan güzelliği aramaya dönük arzu, çöl kumları tarafından yok edilmiş değildi. Yerini yeni bir biçim almıştı: Dil. Arapçanın bizatihi kendisi bir sanatsal ifade biçimidir ve bu özelliği ile de muhtemelen dünyada bulunan diğer dillerden daha ileri düzeydedir. Kelime ve cümle yapısı akıcı olan bu dilde insan aynı fikri ifade etmek için birçok farklı yolu kullanabilir. Böylelikle şiir Arabistan'ın fiilî sanatı haline gelmişti; kabileleri ve savaştaki kahramanlığı öven uzun, destansı şiirler, onların en muhteşem sanatsal eserleri olmuştu. En iyi şairler, büyük şeref ve ün kazanmış, kendilerine her açıdan saygı gösterilmişti. Dizeleri halk kitleleri tarafından ezberlenmiş ve nesiller boyunca tekrar edilmişti. İslâm öncesi döneme ait en muhteşem yedi şiir, "*asılı olanlar*" anlamına gelen *muallakât* kelimesiyle biliniyordu. Bu şekilde adlandırılma nedenleri Mekke'deki Kâbe'nin duvarlarına

asılmaları ya da alternatif bir yaklaşımla, şiirsel niteliklerinden dolayı bunlara saygı gösteren Arapların kalplerine asılı olmalarıydı. Edebî açıdan gelişmiş bir topluma beşiklik etmesine rağmen, Arap Yarımadası'nda yazı sıkça rastlanan bir şey değildi. Dilin yazılı formu 500'lü yıllardan itibaren mevcut olmaya başlasa da, insanlar onu nadiren öğreniyorlardı. Gelecek nesillere ezberden okuyup aktarmak için binlerce satır uzunluğundaki şiirleri öğrenmek gibi bir yeteneğe sahip olan Araplar için ezber yapmak yeterliydi. Ezberlemek, İslâm'ın yarımadaya geldiği 600'lü yıllarda hayati bir beceri olarak görülecekti.

İslâm öncesi dönemin Arapları, din kendilerine geldiğinde çok tanrılı bir inanma biçimine sahiptiler. İslâmî gelenek, eski dönemlerde Hz. İbrahim Peygamber ile oğlu Hz. İsmail'in Mekke vadisinde, içerisinde tek ilaha ibadet edilecek bir mabed olarak Kâbe'yi inşa ettiklerini savunmaktaydı. Kâbe, ilk insan olan Hz. Adem tarafından kurulan temel üzerine düz bir dikdörtgen yapı olarak inşa edilmişti. Hz. İsmail, bu mabedden bizatihi kendisini de içlerinden biri olarak gördüğü Araplara, tevhid inancının mesajlarını aktarabilmişti. Fakat Hz. İsmail'in torunları, yüzyıllar içerisinde onun tevhide dayalı öğretilerini tahrif ettiler. Allah'ın özelliklerini yansıtmak üzere taş ve tahtadan putlar yontuldu. Daha sonra bunlar müstakil ilahları temsil eder hale geleceklerdi. Peygamber Hz. Muhammed'in zamanında, Kâbe'de 360 adet ilah vardı. Bununla birlikte, Hz. İbrahim ve Hz. İsmail'in mesajı Araplar arasında bütünüyle kaybolmuş da değildi. Arapların zihinlerinde her iki peygamber de halen saygı gören figürlerdi ve hatta onların bazı temel öğretileri bu toplum içerisinde ağırlığını sürdürmeye devam bile ediyordu. Onlar, Arap dilinde Allah adı verilen Hz. İbrahim ile Hz. İsmail'in ilahına kesinlikle iman etmekle birlikte, onun, putlar tarafından temsil edilmekte olan birçok farklı ilah-tan biri olduğuna da inanıyorlardı. Bu inanç sistemi, esasen iki peygamberin tebliğ ettiği, otoriter tevhid inancı tarafından çok önce ortadan kaldırılmıştı ve Sümer dinlerinden kuzeye doğru

yayılan etkiyi yansıtıyordu. Arap Yarımadası'nda kendi başlarına tecrit olmuş bir biçimde yaşayan Hristiyan ve Yahudi toplulukları vardı ve bunlar adı geçen peygaberlere hürmet de ediyorlardı. Fakat bu tam da aralarındaki benzerliklerin sona erdiği noktaydı. Arabistan'ın az sayıdaki tevhid inancı, müntesipleri, putperest Arapları bütünüyle asimile etme fikrinden kaçınma eğiliminde olup bunun yerine kendi tecrit edilmiş toplumlarını oluşturma gayreti içerisindeydiler.

Arabistan'ın Komşuları

Araplar, Arap Yarımadası'nın derin çöllerinde, gelişmiş medeniyetlerin uzağında yaşıyor olsalar da komşularından bütünüyle kopuk değildiler. Romalılar, Hristiyanlığın ilk on yılında, yarımada'nın kuzey sınırları boyunca yayılan bölgesel bir süper güç konumuna gelmişlerdi. Onlar, Suriye-Filistin eyaletindeki birçok Yahudi isyanını bastırarak bölgedeki kontrollerini tahkim ettiler. Bu, Bedevî Araplar için kuzeyde zengin ve güçlü bir ticari ortağın ortaya çıkması anlamına geliyordu. Tacirler güneyde Yemen'den yarımada'nın batı tarafına, kuzeyde de Suriye'ye düzenli olarak gidip gelerek Hindistan ve İtalya gibi uzak yerlerden gelen ticaret mallarını götürdüler. Romalılar, Bereketli Hilal'in daha konuksever topraklarında kalmaktan ve göçebe Arapların daha uzak bölgelerle ticaret yapmaya devam etmelerine müsaade etmekten memnundular.

Arabistan'ın kuzeydoğusunda İran platosu uzanmaktaydı. Miladi 200'lerde İran'da Sâsânî Hanedanı'nın yükselişi, İranlılar ile Romalılar arasında yüzyıl boyunca devam eden ve etkileri Araplar üzerinde de görülen mücadelenin başlamasına neden olmuştu. Bu iki büyük imparatorluk arasındaki sınır değişkenlik arz ediyor olsa da, bu sınırı genellikle Arap Yarımadası'nın kuzey tarafında yer alan Suriye Çölü meydana getiriyordu. Hem Romalılar hem de İranlılar Arap kabilelerini (çoğunlukla Hristiyanlığı kabul

etmiş olanları) kullanarak birbirlerine karşı üstünlük kazanmaya çalışıyorlardı. Bu çekişmeyi kendilerine yarar sağlamak için kullanmaya hevesli olan iki Arap kabile birliği, büyük güçlere bağlı devletlere dönüştüler. Gassânîler, modern dönemin Ürdün, Suriye ve Filistin coğrafyalarını içerisine alan ve Roma İmparatorluğu için tampon işlevi gören bölgede bir krallık kurdular. Benzer bir şekilde Lahmîler de Güney Mezopotamya'yı kontrol ettiler ve İran'a hizmet ettiler. Her iki Arap krallığı da düşman karşısında vassallarını en iyi şekilde donatmayı sürdürmek için büyük çaba harcayan efendilerinden geniş ölçüde etkilenmişlerdi. Fakat iki taraf arasında sürekli devam etmekte olan savaş, bütün tarafları yavaş yavaş yıpratıyordu. 600'lerin başından itibaren Romalılar ve İranlılar, on yıllardır devam etmekte olan savaş dolayısıyla tükenmiş ve askerî güç açısından da zayıflamışlardı. Gassânîler ve Lahmîler, bu süreğen mücadele içerisindeki piyonlar olarak savaşın baskısını çok ağır biçimde hissediyorlardı. Bununla birlikte, Arap kabilelerinin çoğunluğu iki imparatorluk arasındaki haricî çatışmadan kaçındılar. Onlar, taraflardan birinin galip gelmesine yardım etmekten ziyade savaş halindeki imparatorluklarla olan kârlı ticaretlerini devam ettirmekle ilgileniyorlardı.

Yarımadanın güneyinde, o zamanlar Abyssinia denilen, bugünkü Etiyopya'da bulunan güçlü Aksum Krallığı bulunuyordu. Abyssinia Dağlarının zirvesindeki Aksum, denizden uzak Afrika krallıklarını, Hint Okyanusu'nun deniz yollarını ve Arap Yarımadası'nın güney kısımlarını birbirine bağlayan güçlü bir ticaret devletiydi. Ticari bir kavşak olarak Yemen'de, Aksumlularla alışveriş yapan Arap tacirleri üzerinde hatırı sayılır bir etkisi vardı. Hristiyan bir devlet olan Aksum da tıpkı Roma gibi pek çok nedenden dolayı İran'la sorun yaşıyordu. Yemen'den geçen ticaret yollarının kontrolü, yerel liderleri kendi tâbileri haline getirmeye çalışan her iki taraf için de daimi bir anlaşmazlık kaynağıydı.

600'lü yılların başında giderek küreselleşen dünyada Araplar komşularını tanıyorlardı ve Arap Yarımadası'nın dışındaki hadiselerden de etkilenmeye başlamışlardı. Üç güçlü devletin kesiştiği yerde olmak, uluslararası politikayı bilmek ve mevcut rekabetleri kendi lehine kullanma yeteneğine sahip olmak anlamına geliyordu. Fakat nazik konumlarına rağmen Araplar, çölün derinliklerinde güvendeydiler. Yarımadalarını tarif etmek için sakinlerinin tecrit edilmişliğinden dolayı "Arapların Adası" anlamına gelen "*Cezîretü'l-Arab*" ifadesini kullanıyorlardı. Bu tecrit büyük ölçüde yararlı bir duruma karşılık geliyordu. Sert çevre koşulları, etrafta bulunan devletlerin hiçbirinin Arap topraklarına saldırıp buraları işgal edemeyeceği anlamına geliyordu. Arapların geleneksel bedevîlik döngüsü ve yaşam biçimleri bölgesel politikalardan ve savaşlardan çoğunlukla etkilenmiyordu.

600'lü yılların başında bu korunaklı çevrede, önce etrafta bulunan devletlerde, daha sonra ise bütün dünyada muazzam etkiler meydana getirecek olan bir hareket yükseliyordu. Bu hareket bedevî ve savaşçı göçerler olarak muhafaza ettikleri olumsuz kültürel özelliklerini ortadan kaldırıp eşsiz yeteneklerini kullanarak Arapların kaderini sonsuza dek değiştirecekti. Coğrafya, iklim, kültür ve politika gibi etkenler, hep birlikte İslâm'ın yükselip de dünya tarihindeki başka herhangi bir hareket, din ya da imparatorluktan daha hızlı şekilde bir dünya gücü haline gelmesini sağlayacak mükemmel bir ortam oluşturmuşlardı. Hareket, Arabistan'ın çöllerinden hırpalanmış Roma ve İran imparatorluklarına doğru yayılacak, ülkeleri fet-hedip farklı halkları özümseyerek 700'lerin başında İspanya'dan Hindistan'a kadar uzanan (ve o dönem için dünyanın en büyüğü olan) bir imparatorluk meydana getirecekti. Güç ve medeniyet olarak giderek hız kazanan bu büyüme, 600'lerin başında varolma mücadelesi vermekte olan Araplar için akıl almazdı. Bunların tamamını sağlayan, devrimsel bir mesaj ile gelen ve Araplara, Arabistan kumlarının ötesinde yeni bir kaderin sözünü veren bir adamın, Hz. Muhammed'in ortaya çıkışıydı.

II

HZ. PEYGAMBER'İN HAYATI

Peygamber Hz. Muhammed, miladi 571 yılında Mekke'de doğdu. Arap Yarımadası'nın derinliklerinde, ticari ve dinî bir merkez konumundaki Mekke'nin kontrolünü elinde tutan, Kureyş kabilesinin bir kolu olan Haşimoğulları'ndandı. Kızıldeniz'den yaklaşık 80 kilometre içeride olan Mekke, kuzeyde Romalılar güneyde ise Yemen ile bağlantılı olup kuzey-güney ticaret yollarından büyük yarar sağlıyordu. Bununla birlikte şehir her iki taraftan da kopuk durumdaydı. Bu ova şehrini çevreleyen yüzlerce kilometrelik çöl, oranın herhangi bir yabancı gücün kontrol ve etkisinden bağımsız olarak gelişmesine olanak sağlıyordu. Mekke hem diğer uluslarla bağlantılıydı hem de onlardan soyutlanmıştı. Fakat din geldiğinde, Mekke bütün Arap Yarımadası açısından merkezî bir konumdaydı. Kâbe'nin bulunduğu ve her yıl düzenli olarak hac seyahatlerinin yapıldığı şehir, yarımadanın her tarafından gelen Arapları kendisine çekiyordu. Dolayısıyla Mekke, Bizanslıların ve İranlıların emperyal kontrolünden yakasını kurtarabilecek uzaklıkta olsa da, Arap halkı üzerinde büyük bir etkiye sahip olmasına yetecek kadar da merkezî bir konumdaydı. İslâm yayılmaya başladığında, bu özelliklerin her ikisi de büyük bir rol icra edecekti.

Hayatının İlk Dönemleri

Hız. Muhammed'in hayatının ilk dönemlerinde belirleyici olan şeyler sıkıntı ve zorluklardı. Babası Abdullah, o doğmadan önce, ticaret yapmak amacıyla gittiği, Mekke'nin kuzeyindeki Yesrib şehrinde vefat etmişti. Annesi Amine, henüz altı yaşındaki oğlunu, itibar sahibi bir kimse olan dedesi Abdülmuttalib'in himayesine bırakarak hayatını kaybetti. İki yıl sonra dedesi de öldü ve Hz. Muhammed amcası Ebu Talib'in yanında yaşamaya başladı. Zengin Kureyş kabilesine mensup olmasına rağmen Hz. Muhammed zenginlik içerisinde büyümedi. Onun bir yetim olarak konumu ve Kureyş kabilesinin önemsiz bir kolu olarak görülen Haşimoğulları'na mensubiyeti, yönetici sınıftan olmadığı anlamına geliyordu. Bununla birlikte o, çocukluğunda kendisini Arapların asırlık bedevî geleneği ile haşır neşir eden birçok ticari seferde amcasına eşlik ederek Suriye'ye gitmişti. Dürüst bir tüccar olarak sahip olduğu şöhret, onun dürüst ve güvenilir anlamlarına gelen *es-sadık* ve *el-emin* lakaplarıyla bilinmesini sağlamıştı. Bu yüzden Kureyşliler ona saygı gösteriyordu. Kendisine düzenli olarak para ya da ticaret evrakı emanet ediliyor, birçok davada hakemlik rolü üstleniyordu. Hz. Muhammed, yirmili yaşlarından itibaren Hatice isimli zengin bir dulun vekili olarak çalışan başarılı bir tüccardı. Sonunda dürüst ve güvenilir bir adam olarak sahip olduğu şöhret patronunun dikkatini çekti ve yirmi beş yaşındayken Hatice ona evlenme teklif etti. Hz. Muhammed, yaşça ondan epeyce küçük olmasına rağmen bu teklifi kabul etti.

Genç Hz. Muhammed, çok tanrılı putperest bir toplum tarafından kuşatılmış olmasına rağmen Kureyş'in dinine bulaşmamıştı. Hz. İbrahim ile Hz. İsmail'in tevhid mesajı, Arapların büyük kısmının zihninde silik bir hatıra olarak kalsa da, "tevhid inancını benimseyenler" anlamına gelen *hunefâ* (tekili *hanîf*) kelimesiyle bilinen ve taş ile tahtadan yapılmış yüzlerce ilahı kabul etmeyi reddeden birkaç kişinin üzerinde halen ağırlığı vardı. Hz.

Muhammed onlardan biriydi ve toplumda yaygın olan putperestliğe bağlanmak yerine gözlerden uzak olarak yaşamayı tercih etmişti. Mekke'nin merkezinden yaklaşık beş kilometre uzakta bulunan bir dağın tepesinde, sükûnet içinde oturup Mekke'de kendisini çevreleyen din ve toplum üzerine düşüneceği bir mağarada inzivaya çekilme alışkanlığı edindi.

İlk Vahiylere

İslâmî geleneğe göre, 610 yılında, Hz. Muhammed, daha önce de birçok kez yaptığı gibi mağarada otururken yeni bir şey yaşandı. Mağarada ona ansızın bir melek görüldü ve, "Oku!" diye emretti. Bunun üzerine o, bunu yapmayı bilmediği karşılığını verdi. Mekke'deki çoğu insan gibi Hz. Muhammed de okur-yazar değildi. Melek yine okumasını istedi. Hz. Muhammed de aynı şekilde bunu yapamadığı karşılığını verdi. Melek, üçüncü kez okumasını istedi ve Hz. Muhammed okuma bilmediğini yineledi. Bunun üzerine melek, Kur'ân'ın vahyedilen ilk ayetlerini ezberden okumaya başladı:

*Yaratan Rabbinin adıyla oku
O insanı bir kan pıhtısından yarattı.
Oku, Rabbin sonsuz kerem sahibidir
Kalemle yazmayı öğreten O'dur
İnsana bilmediğini öğreten de...*

(Kur'ân-ı Kerîm, 'Alak Sûresi, 1-5. ayetler.)

O, daha sonra Allah tarafından gönderilen Cebrail isimli bir melek ve kendisinin de Allah'ın Elçisi olduğunu bildiren meleğin ardından söylenenleri tekrar etti. Karşılaştığı şeyin ne olduğu konusunda hiçbir fikre sahip olmayan Hz. Muhammed sarsılmış ve korkmuş bir şekilde telaşla eve döndü. Mağarada yaşadığı şeye

inanan Hz. Hatice tarafından teselli edildi. Hz. Hatice, Yahudi ve Hristiyanların kutsal metinlerine aşına olan kuzenine bunun ne olduğunu sordu. O bu olanları işitince, Hz. Muhammed'i, tıpkı kendisinden önceki Hz. Musa ve Hz. İsa gibi zamanının elçisi olarak kabul etti. Eşi ve eşinin kuzeni tarafından teselli edilen Hz. Muhammed, Allah'ın Elçisi olma görevini kanıksadı ve peygamberlik hayatı başladı.

Hz. Muhammed'in peygamberliğini duyan ve iman eden ilk kişi, mağaradan döner dönmez hemen kendisine iman eden Hz. Hatice idi. Hz. Muhammed, bir süre sonra en yakınlarını bu yeni dine davet etmeye başladı. Hepsisi de Hz. Muhammed'e saygı duyan ve güvenen kişilerdi; en yakın arkadaşı Hz. Ebubekir, genç kuzeni Hz. Ali ve ev kölesi Hz. Zeyd ona iman ederek kendisini peygamber olarak kabul ettiler. Bunlar da en yakınlarında bulunanları bilgilendirdiler ve Hz. Muhammed'in peygamberliğini kabul edenlerin sayısı yavaşça artmaya başladı. Dini yaymaya yönelik ilk girişimler gizli olarak yapılıyordu. Mekke, her şeyden önce putperest bir toplumdur ve Kâbe'deki birçok putun yerine tek olan Allah'ı geçirmek düşüncesi şüphesiz bir tehdit olarak görülüyordu. Bu şekilde İslâm'ın ilk ay ve yıllarına, bir sırrın gelişimi, toplumun kendilerine göstereceği tepkiden endişelenen ve fakat bu yeni dinin düşüncelerine teslim olan gizli bir grup damgasını vurdu. Onlar için "teslim olanlar" anlamına gelen Müslümanlar ismi kullanılıyordu. Bizatihi Müslüman kelimesinin türediği İslâm kelimesi de Allah'a ve onun iradesine boyun eğmek anlamına gelmektedir.

*Arkadan çekiştirmeyi, yüze karşı eğlenmeyi âdet edinenlerin
vay haline! Ki o mal biriktirir ve onu saydıkça sayar. Malının
kendisini ebedî kılacağını zanneder. Hayır, Andolsun ki o
Hutame'ye atılacaktır.*

(Kur'ân-ı Kerîm, Hümezeh Sûresi, 1-4. ayetler.)

Aynı zamanda, İslâm'ın gelişimi de devam etmekte olup toplumun geneliyle paylaşılacak vahiylerle din teşekkül etmeye başladı. Ana motif, Mekke'nin hâkim dininden çok farklı mutlak bir tevhiddi. Hz. Muhammed'e göre, yalnızca tek bir ilah vardı. Mekkelilerin ibadet ettikleri putlar, kimseye bir fayda getirmeyen taş ve tahtalardan yapılmış yararsız heykellerden başka bir şey değildi. Ayrıca ayetler, bütün ruhların yaptıkları şeylerin hesabını vermek üzere, Allah'ın huzuruna getirilecekleri bir Hesap Günü'nü haber veriyordu. Allah'a iman edip iyi şeyler yapanlar ödül olarak ebedî bir cennete gireceklerdi. Böyle yapmayanlar ise cehenneme gidecek ve orada sonsuz bir azaba çarptırılacaklardı. Fakat İslâm, yalnızca ilâhiyât ve ölümden sonraki hayatla ilgili değildi. İlk ayetler, aynı zamanda Mekke'de görülen toplumsal kötülükleri de veriyordu. Ticaret yollarından elde edilen gelirin temin ettiği refah ile birlikte belirgin toplumsal sınıflar ortaya çıkmıştı. Zenginler, paralarını kendilerine daha fazla zenginlik getiren ticaret kervanları için sermaye olarak kullanıyorlardı. Bu sırada, fakir bir adam eğer zengin bir aileye mensup değilse giderek daha fazla tecrit ediliyordu. Kur'ân, fakirlere dönük bu aldırmağlığın, adil bir toplumsal düzenin inşasına zarar verdiğini ve Ahiret'te cezayı gerektirdiğini ilan ediyordu. Toplumla ilgili kuralların konulması yıllar alacaktı, fakat daha ilk dönemlerden itibaren, Hz. Muhammed'in yalnızca insanların dinî inançlarını değil, aynı zamanda toplumu da değiştirmeye geldiği açık bir biçimde anlaşılıyordu.

İlk vahiyler bu konuları pek çok kez yineledi. Mekke'de inen ve ağırlıklı olarak Kur'ân'ın son kısımlarında yer alan ayet ve sûreler, kısa ve hedef odaklı olmaya yönelikti. Bu süreç, şehrin geri kalanının haberdar olmadığı, yeni doğmakta olan Müslüman toplumu açısından iyi işliyordu. Birbirlerine yoldaşlık eden müminlerden meydana gelen Müslümanlar, bir araya geldiklerinde en son gelen vahiyleri, kendi aralarında konuşuyor ve birbirlerine öğretiyorlardı. Müslüman olmayanların yanında ise ihtidalarını

ve inançlarını gizlemek zorundaydılar. Bununla birlikte, bu yeni fikirler, eninde sonunda Mekke'deki kurulu toplumsal düzeni tehdit edecekti. Sosyal, ekonomik ve kabile eşitliği, doğrudan doğruya Kureyş'in zengin ve güçlü mensuplarının yüzüne çarpıyordu. Köklü toplumsal dönüşmeler, bu tür güçlü konumlara sahip kimseler tarafından nadiren iyi karşılanmıştır.

Hz. Muhammed, toplumda herhangi bir değişimi savunmasa da, yeni inançlar, müşriklerin sosyal ve ekonomik konumlarını tehdit etmek için yalnız başına yeterliydi. Mekke, Kâbe'den dolayı Arap Yarımadası'nın her tarafındaki Araplar için dinî bir merkez durumundaydı. Araplar hac yapmak ve Kâbe'nin etrafında muhafaza edilen yüzlerce puta tazimde bulunmak için yılda bir kez Mekke'ye seyahat ederlerdi. Bu ise Kureyş için büyük çaplı iş yapmak demektir. Ticaret hac yolculuğunun doğal bir sonucu idi. Uzak yerlerden gelen insanların, aynı zamanda aynı yerde bir araya gelmesi, Mekke'yi Arabistan'ın dinî, ekonomik ve siyasi merkezi kılan doğal bir pazara dönüştürüyordu. Kureyşliler, bu ticaretin idarecileri olarak büyük kârlar elde ediyorlardı. Fakat Hz. Muhammed'in mesajı, Allah'ın birliğini vurgulayarak putların önemini reddediyordu. Putlar olmazsa hac, hac olmazsa da iş olmazdı. Bu ise Kureyş'i hoşnut edecek bir plan değildi ve Hz. Muhammed'in ilk takipçileri bunu biliyorlardı. Bundan dolayı, kabile liderlerinin yanında bu yeni dinden hiç söz edilmedi. Müslüman topluluğu, halen gücü elinde tutanlarla ideolojik bir çatışmaya giremeyecek kadar küçük ve zayıftı. Özellikle ilk mühtedilerin toplumun en alt sınıfına mensup kimseler oldukları gerçeği düşünüldüğünde bu durum daha iyi anlaşılabilir. Bütün insanların Allah'ın huzurunda eşit olduğu fikri ve bir kimsenin değerinin zenginlik ve sosyal statü tarafından belirlenmediği yeni dinin eşitlikçi tabiatı, ilk Müslüman topluluğunun büyük bir kısmını meydana getiren köleler, hizmetkârlar ve fakirleri cezbediyordu.

Zulüm

Müslüman topluluğu en sonunda Kureyş'in geri kalanının görmezden gelemeyeceği kadar büyüdü. Müslümanlar ibadetlerini daha önce şehrin kenar mahallerindeki gözden irak evlerde, hep birlikte yapıyorlardı. Fakat oluşturdukları cemaat giderek daha büyük hale gelince, faaliyetleri artış göstermeye başladı. Bu da, cemaatle yaptıkları ibadetin kendilerine tepki gösteren bir grup müşrik tarafından görülmesine ve onların hem Müslümanlarla hem de ibadetleriyle alay etmelerine neden olmuştu. Kureyşliler, ilk başta, bu yeni fikirlerin ciddiyetini fark edene kadar onları kendileriyle alay edebilecekleri küçük bir topluluk olarak görmekten hoşnuttular. Tevhid, sosyal adalet, eşitlik ve Allah'ın hükmüne boyun eğmek gibi şeyler Kureyş için tamamıyla tehditkâr düşüncelerdi. Kureyş'in önde gelenlerinin birçoğunun gözünde, kendilerini bu yeni dinî ve toplumsal hareketten kurtarmanın yolu, onun kaynağından, yani Hz. Muhammed'den kurtulmaktan geçiyordu.

Fakat Arap toplumu, halen belirli bir yapı ve kurallar bütününe sahipti. Hz. Muhammed yetim dahi olsa, Kureyş'in önemli bir kolu durumundaki Haşimoğulları'nın lideri olan amcası Ebû Talib'in himayesi altındaydı. Ebû Talib'in kendisi İslâm dinini kabul etmemişti, fakat sahip olduğu itibar ve Arapların toplumsal geleneklerine olan saygısı, ondan, yeğenini himaye etmesini talep ediyordu. Bununla birlikte, eski Arap geleneklerinin gerektirdiğine göre, Hz. Muhammed'in öldürülmesi durumunda kabilesi katillerin peşine düşer ve Mekke sokaklarında bir iç savaş patlak verirdi. Dolayısıyla bizatihi Hz. Muhammed'in kendisine zarar verilemezdi. Fakat onun sahip olduğu bu dokunulmazlık, çoğunluğu herhangi bir aile ya da kabilenin koruması altında olmayan takipçilerini kapsamıyordu. Kureyşliler, başkalarının bu yeni dini kabul etmeye dönük cesaretlerini kırabilmek umuduyla Müslümanların gözlerini korkutmaya ve onlara zulmetmeye karar

verdiler. Böylece Müslümanlara muntazaman tacizde bulunmaya ve Mekkeli müşrikler olarak onları, kendileriyle aynı haklardan mahrum etmeye başladılar. Hz. Muhammed'in kendisi dokunulmaz olsa da, takipçilerine yapılan baskıları durdurabilme gücü yoktu.

Kureyşiler, ayrıca bu yeni dinin Mekke dışında yayılmasını da engellemeye çalıştılar. Habeşistan'a kaçan bir grup Müslüman sığınmacı, Hristiyan kral Negus (Necâşî) tarafından koruma altına alınmışlardı. Kureyşliler bunların hemen ardından krala elçiler gönderdiler. Onu, Müslümanları korumaktan vazgeçmeye ve onları işkence görmeleri için Mekke'ye geri göndermeye ikna etmeyi umuyorlardı. Necâşî, Hz. Muhammed'in yeğeni Cafer'den Hz. İsa ve Hz. Meryem'le ilgili Kur'ân ayetlerini işittiğinde, tevhid inancına sahip bu yoldaşlarını yüzüstü bırakmayı reddetti ve Kureyşliler de Müslüman sığınmacıları alamadan Mekke'ye geri dönmek zorunda kaldılar. Fakat Müslümanlar uzak bölgelere kaçamasa da, İslâm dini Mekke'nin ötesine yayılabiliyordu. Her yıl binlerce Arap şehri ziyaret ediyordu. Bunlardan bazıları, Hz. Muhammed'in mesajından haberdar olup Kureyşilerin bu alışılmadık inançları durdurmaya muktedir olmadıklarını görürlerse, yarımadanın lider kabilelerinin biri olarak Kureyş'in konumu zayıflardı. Bir başka seçenek de ziyaretçilerin Hz. Muhammed'e inanıp onun dinini kabul etmeleriydi. Bu durumda onlar, ülkelerine geri dönerek İslâm'ın Mekke dışında yayılmasını sağlar, İslâm'ın kontrol altına alınmasını daha da zorlaştırabilirlerdi.

Bütün bu ihtimaller, Kureyş'i daha sert tedbirler almaya sevk etti. 617 yılında, ilk vahiylerin gelişinden yaklaşık yedi yıl sonra, Kureyşliler, Müslümanların çoğunun mensup olduğu Hz. Muhammed'in kabilesi Haşimoğulları'na topyekûn bir boykot uygulamaya karar verdiler. Hiç kimse onlarla herhangi bir ticari ilişkiye girmede ve o kabilenin mensuplarıyla evlenmedi. Hatta Mekke'nin hemen dışında bulunan kıraç bir vadide sürgün hayatı yaşamaya zorlanmışlardı. Müslüman toplumunda bu boy-

kotun feci sonuçları oldu. Bu zulüm, hem Müslümanlara hem de Haşimoğulları'na mensup Ebû Talib gibi gayrimüslimlere açlık, toplumsal tecrit ve ekonomik çözüme getirmişti. Hz. Ebubekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman gibi Haşimoğulları'ndan olmayan birkaç Müslüman, büyük kişisel kayıplar yaşamalarına rağmen boykotu hiçe sayarak eziyet görmekte olan grubun ihtiyaçlarını gidermeye çalışmışlardı. Boykot, hem Haşimoğulları'nı hem de diğer kabilelere mensup olan Müslümanların tamamını zayıf düşürmüştü. Nihayetinde Hz. Muhammed'in daveti sona erdirmeye ikna edilmesinde etkili olmadığı anlaşılan bu boykot, bir yıldan biraz daha uzun bir süre uygulanmasının ardından sona erdirildi. Kureyşlilerin bütün çabalarına rağmen, her seferinde daha fazla insan İslâm'ı kabul etmeye devam ediyordu. Üstelik boykot, yalnızca, eziyet gören kardeşleri ve kızkardeşleri için kendi servet ve güvenliklerini tehlikeye atan Haşimoğulları'ndan meydana gelmediği anlaşılan bu küçük topluluk içerisinde yer alan insanlar arasındaki bağların ne kadar güçlü olduğunu ortaya koymuştu. Yine burada, İslâm'ın temel mefhûmlarından biri olan ve "bir kabile ya da aileye sadakatin çok ötesine geçen" dine sadakat anlayışı da apaçık bir biçimde sergilenmişti.

Bununla birlikte, boykotun etkili olmadığı da söylenemez. Fiziksel taciz ile birlikte yiyeceksiz ve barınaksız geçirilen yıllar Müslümanlara büyük darbe vurmuştu. 619 yılında Hz. Peygamber'in eşi Hz. Hatice'nin vefat etmesinde, muhtemelen zulmün de etkisi olmuştu. O, Müslüman olan ilk kişiydi ve Kureyş'in elinden çektiği sıkıntılar esnasında hep Hz. Muhammed'in yanında durmuştu. Onun özellikle ilk yıllarda sunduğu manevi destek, zulüm karşısında dik durmaya devam etmesi yönünde cesaretlendirdiği Hz. Peygamber için vazgeçilmezdi. Hz. Muhammed'in kaybı çok büyüktü, fakat mücadele etmek zorunda olduğu tek kayıp bu değildi. Kısa bir süre sonra himayesi altında olduğu amcası Ebû Talib hastalandı ve öldü. O, İslâm'ı kabul etmemiş olmakla birlikte Haşimoğulları'nın geri kalanı gibi zulüm karşısında sabırla